

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 1201

Sosyokültürel Bağlamda Hadis Tasnifi
(Nesâî'nin *Es-Sünen*'i Örneğinde)

Dr. Veli TATAR

Yayın Koordinatörü

Murat AYDEMİR

Tashih

Haluk Zahid KIZILYER

Kapak Tasarım

Sevgi ARSLAN

İç Tasarım

R. Ahmet AKAY

ISBN: 978-625-428-314-7

1. Baskı, Ağustos 2023, Ankara, 1.000 Adet

© Bütün Yayın Hakları Türkiye Diyanet Vakfı'na aittir.
Bu eser Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık
Ticaret İşletmesi Yönetim Kurulu'nun 28.04.2023
tarih ve 177 sayılı kararıyla uygun görülmüştür.

*Bu eserin ilmi/edebî redaksiyonu İLK SAY Kurulu
marifetiyle yapılmıştır.*

Yayıncı Sertifika No: 48058

Ostim OSB Mh. 1256. Cd. No: 11
Yenimahalle/ANKARA

Tel: 0312 354 91 31 (pbx)

Faks: 0312 354 91 32

e-posta: bilgi@tdv.com.tr

SOSYOKÜLTÜREL BAĞLAMDA
HADİS TASNİFİ
NESÂÎ'NİN *ES-SÜNEN*'İ ÖRNEĞİNDE

Dr. Veli TATAR

ÖZGEÇMİŞ

■

1987 yılında Şırnak'ta doğdu. İlk ve orta öğrenimini Şırnak'ta tamamladı. 2006-2011 yılları arasında İstanbul'da Arapça ve İslami İlimler alanında medrese eğitimi aldı. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun oldu (2016). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Hadis Ana Bilim Dalında "Peygamber Kıssaları Bağlamında Sahîhu'l-Buhârî'nin Kitâbu'l-Enbiyâ Bölümünün Değerlendirilmesi" isimli teziyle yüksek lisansını tamamladı (2019). Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Hadis Ana Bilim Dalında "Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyokültürel Etkenler (Nesâî'nin es-Süneni Örneği)" başlıklı teziyle doktora çalışmasını tamamladı (2022). 2012-2023 yılları arasında Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde imam-hatip, veri hazırlama ve kontrol işletmeni, murakıp görevlerinde çalıştı. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesine Doktor Öğretim Üyesi olarak atandı (2023). Uzmanlık alanı ile ilgili kitap bölümü, makale ve bildiri türünde çeşitli bilimsel çalışmaları bulunan yazar evli ve 3 çocuk babası olup Arapça bilmektedir.

İÇİNDEKİLER

Kısaltmalar	IX
Ön Söz	XI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TASNİF DÖNEMİ HADİS EDEBİYATININ OLUŞUMUNDA ETKİLİ OLAN SOSYOKÜLTÜREL ETKENLER

A. Hadis Edebiyatının Oluşumuna Etkileri Bakımından	
Tasnif Döneminde Sosyokültürel Hareketler	12
1. Siyasi ve Sosyokültürel Ortam	12
2. İlmî ve Fikrî Ortam	22
a) Naklî İlimler	26
b) Akli İlimler	32
3. Coğrafi Yapı ile Toplumsal Geleneklerin	
Hadis Edebiyatına Yansıması	34
a) Hicaz Bölgesi	35
b) Irak Bölgesi	45
c) Bölgeleri Birleştiren Kültür: Rihle	53
B. Hadis Edebiyatına Etkileri Bakımından İdeolojik Oluşumlar ve	
Sosyokültürel Disiplinler	58
1. Siyasi Mezheplerin Hadis Edebiyatına Etkisi	58
a) Şîa	58
b) Hâricîler/İbâziyye	65
c) Mu'tezile	71
d) Mihnenin Sosyokültürel Boyutu ve	
Hadis Eserlerine Yansıması	78
2. Hadis Edebiyatı ve Kültür İlişkisi	100

a) Sözlü Rivayet Kültüründen Yazılı Rivayet Kültürüne Geçiş....	101
b) Ortak İslâm Kültürü ve Hadis Edebiyatı Oluşumuna Etkisi...	110
c) Yabancı Kültürlerin Hadis Eserlerindeki İzleri	112
3. Hadis Edebiyatının Oluşumunda Etnik Unsurların ve Edebî Anlayışlarının Rolü	124
a) Tasnif Dönemi Arap Edebiyatı ve Hadis İlmi ile İlişkisi.....	124
b) Hadis Tasnifinde Mevâlî Hadisçilerin Rolü	132
4. Felsefe ve Tercüme Hareketlerinin Hadis Edebiyatı ile İlişkisi	136
5. Hadis Telifatında Toplumsal Yapının İzleri	146
a) Muhaddislerin Siyasi Yapı ile İlişkileri	151
b) Muhaddislerin Ekonomik Durumları	158
c) Hadis Eseri Oluşturma Ehliyeti	167

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS EDEBİYATI TÜRLERİNİN VE ŞEKİSEL ÖZELLİKLERİNİN OLUŞUMUNDA SOSYOKÜLTÜREL YAPININ ETKİSİ

A. Hadis Edebiyatı Türlerinin Oluşumunda Sosyokültürel Yapının Etkisi	183
1. Ale'l-Ebvâb Türü Hadis Edebiyatı.....	183
2. Ale'r-Ricâl Türü Hadis Edebiyatı.....	191
3. Hadis Rivayetinde Râvilerin İçtimai Konumu	196
B. Hadis Eserlerinin Şekilsel Özellikleri ve Hadis Verrâkları	199
1. Yazı Malzemeleri	199
a) Kâğıttan Önceki Yazı Malzemeleri	200
b) Kâğıt	208
2. Yazı Aletleri	209
3. Hadis Eserlerinin Şekil Özellikleri	212
a) Rulo	212
b) Kodeks.....	213
4. Hadis Eserlerinin Muhteva Özellikleri.....	214
a) Hadis Eserlerinin İsimlendirilmesindeki Etkenler	215
b) Tecvidü'l-Hadîs.....	219
5. Hadis Edebiyatına Etkileri Bakımından Hadis Verrâkları.....	223
a) Verrâk Çarşıları	226
b) Nüsha Farklılıklarının Oluşmasında Verrâkların Rolü	228
c) Tasnif Dönemindeki Hadis Verrâkları.....	230

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**SÜNENÜ'N-NESÂİ'NİN OLUŞUMUNDA
SOSYOKÜLTÜREL ETKENLER**

A. Nesâî'nin Siyasi, İdeolojik ve Sosyokültürel Hareketlerle İlişkisi	244
1. Nesâî ve Yaşadığı Siyasi ve Sosyokültürel Çevre	244
2. Nesâî'nin İlmî ve Fikrî Gelişim Süreci	250
3. Nesâî'nin İdeolojik Hareketlere Bakışı	256
4. Toplumun Bir Ferdi Olarak Nesâî	259
5. Nesâî'nin Şîlikle İtham Edilmesi	263
6. Nesâî'nin Mihnesi ve Vefatı	273
B. <i>Sünenü'n-Nesâî</i> 'nin Tasnif Metodu	276
1. <i>es-Sünenü'l-Kübrâ</i> ile <i>es-Sünenü's-Sugrâ</i> 'nın İsmlendirilmesi ve Eserlerin Nesâî'ye Aidiyeti Problemi	277
2. <i>Sünen</i> 'in Metodu ve Muhtevası	284
C. <i>Sünenü'n-Nesâî</i> 'nin Oluşumunda Sosyokültürel Etkenler	293
1. <i>Sünen</i> 'in Telif Edilmesinde İlmî ve Fikrî Hareketlerin Etkisi	294
a) Nesâî'nin İlmî ve Fikrî Görüşlerinin <i>Sünen</i> 'e Yansıması	297
b) Nesâî'nin Fikhî Görüşlerinin <i>Sünen</i> 'e Etkisi	305
2. Arap Edebî Anlayışının <i>Sünenü'n-Nesâî</i> 'deki izleri	315
3. <i>Sünen</i> 'in Telif Edilmesinde Siyasi ve Sosyokültürel Etkenler	317
a) Nesâî'nin Siyasi Görüşlerinin <i>Sünen</i> 'e Etkisi	318
b) Nesâî'nin Kültürel ve Toplumsal Yaşamının <i>Sünen</i> 'e Yansıması	322
4. <i>Sünen</i> 'de Ücretle Hadis Rivayet Eden Râviler	329
SONUÇ	333
KAYNAKÇA	339

ÖN SÖZ

■

İlk asırlardan itibaren daha çok şifahî olarak yayılan hadis kültürü, daha sonra ilmî ve sosyokültürel şartlar değiştikçe yazılı hadis kültürüne dönüşmüştür. Bu husus hadis edebiyatının oluşumunda etkin rol oynayan temel sebeplerden birisini teşkil etmektedir. Fetihlerle birlikte sahâbe ve tâbiîn, İslâm'a hizmet ve ilim için farklı bölgelere yerleşmiş, Hz. Peygamber'den öğrendikleri hadisleri o bölgelerde rivayet etmişlerdir. Farklı bölgelerde rivayet edilen hadisleri almak için rihleler yapılmış, bu yolculuklar vesilesiyle râvi, hem o bölgenin farklı sosyokültürel yapısı ile tanışmış hem de hadis ilminde seviye katetmiştir. Bütün bu ilmî çabalar sonucunda yazılı kültüre geçilmiş, hicrî I. asrın sonundan itibaren hadisler tedvîn edilmeye başlanmış, hemen akabinde hadisler tasnif edilmiştir. Hadis âlimleri zihinlerindeki hadisleri muhafaza etmek ve sonraki nesillere aktarmak namına kitaplarda toplamışlardır. Tedvîn ile tasnif faaliyetleri hadis edebiyatı tarihinin önemli iki aşamasını teşkil eder. Bu bağlamda hadis edebiyatı tarihine dair bilgileri incelediğimizde, hadis edebiyatının teşekkülündeki etkenlerin sadece ilmî ve fikrî cereyanlarla sınırlı olmadığı, sosyokültürel yapı ve bununla alakalı disiplinlerin de bu oluşuma tesir ettiği bilgisi, bu etkenlerin neler olabileceği ve hadis eserlerine nasıl yansıdığı sorusunu akıllara getirmektedir. Bu bağlamda hadis edebiyatının teşekkülünde rol alan etkenler çerçevesinde *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyokültürel Etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i Örneği)* adında bir çalışma yapılmasının gerekli olduğunu müşahede ettik.

Hadis edebiyatı ile ilgili hem klasik hem de çağdaş dönemde yapılan çalışmaların sayısı oldukça azdır. Bu bağlamda Ömer Özpınar tarafından hazırlanan *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda İlmî ve Fikrî Hareketlerin Etkisi (Buhârî Örneği)* adlı çalışmada, hadis edebiyatının teşekkülünde sadece ilmî ve fikrî etkenlere Buhârî özelinde değinilmiştir.

Mezkûr eser haricinde hadis edebiyatının oluşumundaki etkenleri detaylı bir şekilde ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamıştır.

Bu çalışmamızda Ömer Özpinar'ın değinmediği hususlar incelenmiştir. Böylece hadis edebiyatının oluşumundaki siyasi, iktisadi, coğrafi, felsefi ve sosyokültürel etkenler Nesâî'nin *Sünen*'i özelinde irdelenecektir. Çalışmanın birinci bölümünde ilmî ve fikrî yapının yanı sıra, sosyokültürel yapı ile bu alana giren felsefe, edebiyat, etnik yapı, gelenek, ekonomi ve coğrafya gibi disiplinlerin, tasnif döneminde hadis edebiyatına ne şekilde yansıtıldığına yer verilecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, birinci bölümde ele alınan etkenlerin hadis edebiyatı türlerinin oluşumundaki etkisi incelenecektir. Bilhassa ale'l-ebvâb ve ale'r-ricâl türü hadis eserlerinin teşekkülünde hangi kültürel etkenlerin aktif olarak rol aldığı somut verilerle ele alınacaktır. Tasnif döneminde hadis eserlerinin şekillenmesinde muhtevanın yanı sıra kâğıt, papirüs, parşömen gibi yazı malzemelerine de ihtimam gösterilmektedir. Bu bölümde tarihî süreç içerisinde hadis eserlerinin tasnifi esnasında, eserlerin şekilsel olarak nasıl ortaya çıktığı ve hadis eserlerini oluşturan yazı malzemelerinin neler olduğuna değinilecektir. Akabinde sosyokültürel yapı ile ilişkisi dolayısıyla hadis verrâklarının hadis edebiyatının teşekkülüne etkileri ve tasnif dönemindeki bazı hadis verrâklarının isimlerine temas edilecektir. Böylece birinci bölümde hadis edebiyatının muhtevasının oluşumundaki tesirler ele alınırken, ikinci bölümde şekilsel olarak bu oluşumu etkileyen âmillerin neler olduğu üzerinde durulacaktır.

Bir kitabın telifi esnasında müellifler, içinde yaşadığı toplumun hem siyasi hem sosyal hem de kültürel yapısından etkilenir ve onu eserine yansıtır. Tasnif döneminde telif edilen eserler de yazıldıkları dönemin ilmî, fikrî ve sosyokültürel yapısını yansıtması bakımından önem arz eder. Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise birinci ve ikinci bölümde tespit edilen hususlar, *Sünenü'n-Nesâî* özelinde müşahhas hâle getirilecektir. Nesâî'nin içinde yaşadığı toplumun siyasi ve sosyokültürel yapısı ele alınacak, akabinde bu yapıların Nesâî'nin es-*Sünen* adlı eserindeki tesirleri incelenecektir.

Çalışmamızın danışmanlığını üstlenen, hiçbir zaman katkılarını esirgemeyen, tezi baştan sona kadar karşılıklı okuyup eksikliklerini düzelter ve çalışmanın gelişmesine çok büyük katkıları olan danışman hocam Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU'na, doktora sürecinde desteğini esirgemeyen ve tezin gelişmesine katkı sunan Doç. Dr. Ahmet ÖZDEMİR'e, çalışmamızı okuyarak katkı sunan Prof. Dr. Mehmet BİLEN ve Doç. Dr.

Fikret ÖZÇELİK'e, çalışmanın isimlendirilmesinde ve genel çerçevesinin belirlenmesinde önemli etkisi bulunan Prof. Dr. Ömer ÖZPINAR'a, çalışmanın teknik yönden eksikliklerini düzeltmede yardımcı olan Doç. Dr. Abdulvahap ÖZSOY ile Dr. Öğr. Üyesi Emine DEMİL hocalarıma, Arapça kaynaklardaki birçok ifadeyi anlamama katkı sunan Dr. Muhammed Cum'a VÂHİD'e teşekkürü borç bilirim. Ayrıca benimle birlikte tez sürecinin bütün sıkıntılarını üstlenen değerli eşime ve çocuklarıma da gönülden teşekkür ederim. Çalışmak bizden muvaffakiyet Allah'tandır.

Dr. Veli TATAR
Şırnak 2023